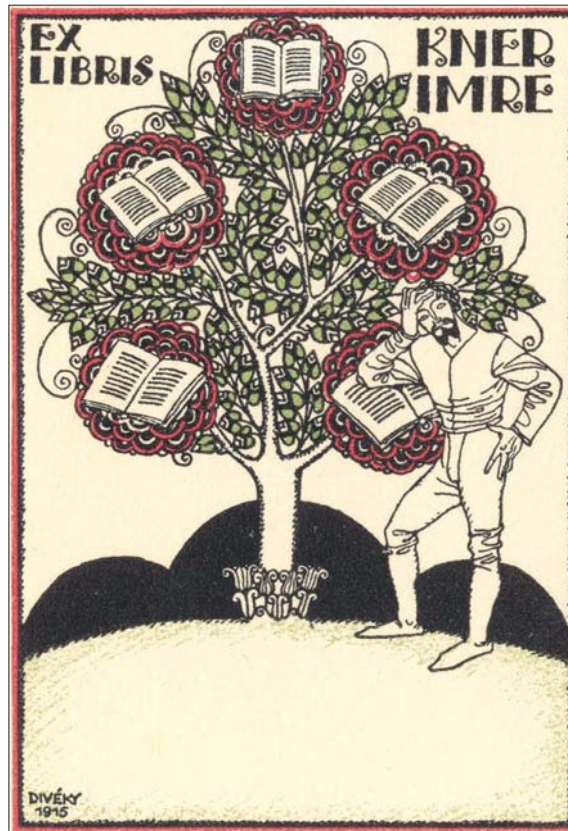

Knerek és könyvek

A Kner nyomdászcsalád tevékenységéről

■ Százötvenöt esztendeje született és nyolcvan éve halt meg Kner Izidor, aki – a békéscsabai Tevan mellett – a legjelentősebb magyar vidéki nyomda, a gyomai Kner-nyomda alapítója volt. Százhuszonöt esztendeje látta meg a napvilágot Imre fia, aki atyjától átvéve a nyomda vezetését, felvirágoztatta a könyvkiadói tevékenységet. A Kner-nyomda példászerűen gyorsan és nagy mennyiségben állított elő közigazgatási nyomtatványokat, sőt azon túl nagyon sokféle kiadványt, többek között meghívókat, képeslapokat, alkalmi üdvözlőkártyákat, reklámokat is megjelentetett, de igazi jelentősége a magyar könyvkultúra, a hazai könyvművészet megújításában áll.

Kner Izidor 1882-ben alapította meg egyszemélyes nyomdáját Gyomán, amelyet a 19. század végére nagy teljesítményű gépekkel felszerelve már igazi vállalkozássá fejlesztett. Cége sok környékbeli, helyi család-

Divéky József:
Ex libris Kner Imre / József Divéky:
Ex libris Imre Kner
[1915] *papír, klisé*
(*Iparművészeti Múzeum, Budapest*) /
paper, cliché (Museum of Applied Arts, Budapest)
[9,1x6,4 cm]

nak nyújtott biztos megélhetést. Felnövekedvén Kner Izidor gyermekei is a nyomdához, a nyomdászathoz kapcsolódó élethivatást választottak. Közülük a legtehetségesebb kétségkívül Imre volt, aki nemcsak a cég irányításában tűnt ki, hanem a művészi könyvek kiadásának, kivitelezésének szintűgy mestere volt. Endre elsősorban a nyomda adminisztratív teendőit intézte. Albert a grafikában jeleskedett, később a budapesti Hungária nyomda művészeti vezetője lett. A fivérek egyik lánytestvére, becenevén Pörke (Erzsé-

←
Örkényi István:
Ex libris Kner Imre / István Örkényi:
Ex libris Imre Kner
[1914] *papír, klisé*
(*Iparművészeti Múzeum, Budapest*) /
paper, cliché (Museum of Applied Arts, Budapest)
[7,1x6,3 cm]

→
Örkényi István:
Könyvjelzők
a Kner-nyomda számára
/ István Örkényi:
Bookmarks for the
Kner Printing House
1910-es évek, papír,
nyomdai sokszorosítás
(Iparművészeti
Múzeum, Budapest) /
1910s, printing
reproduction
(Museum of Applied
Arts, Budapest)
 [10,6x20 cm]

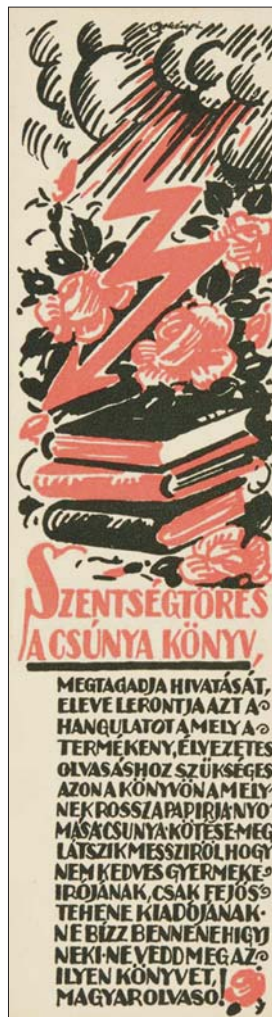
bet) a könyvkötőmesterséget tanulta ki, Jaschik Álmos¹ és Hugo Steiner-Prag² tanítványa volt. Hosszú élete során mives könyvkötések sokasága került ki a keze alól. A másik leánytestvér, Ilona pedig édesanyja volt Haiman György könyvművésznek, professzornak, aki a második világháború szörnyűségei, veszteségei után tovább folytatta a családi hagyományt. Időtálló, klasszikus ízlésű könyvek tervezője lett, és tanárként tanítványok sorába oltotta bele a mesterségbeli tudást.

A Kner-nyomda felívelő korszaka a századfordulóra, a szecesszió időszakára tehető, igazi kiteljesedése pedig a két világháború közötti időszakra esik. Lépést tartva a kor igényeivel, a Knerék mindig nyitottak voltak a modern törekvésekre, de önálló útjukat járva, saját fejlődésük során szinte minden időben fontosnak tartották a tipográfiát. Náluk természetes volt tervezés és kivitelezés egysége, és alapvető céljuk az volt, hogy ipari, gépesített könyvgyártással igényes könyveket állítsanak elő. Elsősorban Kner Imre fogékonyságának, intellektusának köszönhető, hogy a magyar irodalom és könyvtervezés igazi műhelyévé vált Gyoma.

A nyomda életében új korszak köszöntött be 1911-től, ami az első világháború végéig tartott. Kner Imre megismerkedett Fülep Lajos művészetfilozófussal, aki arra ösztönözte, hogy díszek mellőzésével, csak betűkből készítse el *A Szellem* című folyóirat arculatát, címlapját. A nyomda szakított a szecesszió szellemiségével, s immár nem alkalmazták a készen kapható ornamenseket, hanem fontosabbá vált a megfelelő betűtípus kiválasztása, maga a tipográfiai stílus, és új szerepet kaptak az illusztrációk.

1912-ben a nyomda fennállásának harmincadik évfordulójára adták ki Kner Imre kötetét, *Könyv a könyvről* címmel, amely áttekintést nyújtott az elért eredményekről, és kijelölte a haladás irányát. A könyv megjelenése, formája a morrisi törekvések összegzését reprezentálja. Geiger Richárd³ tervezte a díszítőmenyeket, s a könyv egységes szellemisége, az oldalak megkomponálása, a reneszánsz stílusú keretdíszekkel ölelt szövegtükrök, az iniciálék William Morris és a Kelmscott Press⁴ nyomtatványait idézik.

Gyomán a könyvet tökéletes egységnek tekintették,

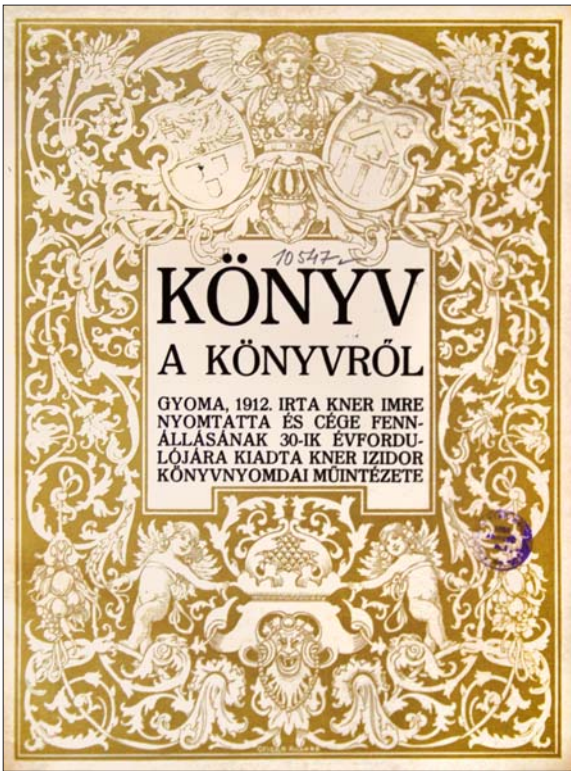

Fotó: Soltészné Haranghy Ágnes / Iparművészeti Múzeum, Budapest

Fotó: Soltészné Haranghy Ágnes / Iparművészeti Múzeum, Budapest

s igyekeztek minden részét átgondoltan megtervezni, a belső oldalpárokat, címlapokat éppúgy, mint a köteteket. A kiadói köteteket a szélesebb nagyközönség számára gyártották, ugyanakkor igényesen, anyaguk papír vagy vászon volt. Jellegzetes mintájú kiadói vászonkötések jelentek meg 1913-ban, amelyeken a motívumok, stilizált díszítőmenyek végtelenítve ismétlődnek. A textiliát Örkényi István⁵ tervezte, aki Kner Imre részére magyaros ízlésű ex libriseket, a kiadó számára pedig könyvjelzőket is készített.

Geiger Richárd:
Illustrációk, könyvdíszek Kner Imre
Könyv a könyvről című
művéhez (Gyoma, 1912)
/ Richárd Geiger:
Illustrations, book
decorations for Imre
Kner's work, A Book on
Books (Gyoma, 1912)
Iparművészeti
Múzeum Könyvtára,
Budapest /
Library of the
Museum of Applied
Arts, Budapest
 [31x23,5 cm]

A nyomda számára – a már említett Geiger Richárd és Örkényi István mellett – több grafikus dolgozott. Divéky József⁶ toll-illusztációi a legfinomabb tónusok kifejezésére képes, expresszív erejű művek. Az *Éjféli Kísértethistóriák* címmel megjelent antológia misztikus novelláinak kísérőképei Divéky legjobb rajzai közé tartoznak.

A Kner-nyomda tipográfiai megújításában Kner Imre egyenrangú alkotótársa Kozma Lajos volt. Barátságuk 1917-től bontakozott ki. Kozma az első világháború alatt, a román hadszíntéren rajzolta meg Knernek első illusztrációit, melyek Balázs Béla *Hét mese* című könyvéhez készültek.

1918–1919-ben Kozma és Kner 17–18. századi régi magyar nyomtatványokat tanulmányoztak, és követhető példaként tekintve azokat, ezekből kiindulva, a hagyományokat megújítva teremtették meg saját stílusukat. Tartalom és forma egységében gondolkod-

tak, amelyben újjászületett a fametszetes illusztráció és helyet kapott a tipográfiai díszítőkincs. Kozma Lajos olyan változatos, tipográfiai szempontból megfelelő, szedhető nyomdai könyvdíszeket tervezett a nyomda számára, amely motívumokat szabadon variálva igényes nyomtatványok sorozatait készíthették el.

Kner Imre az 1919-es Almanachban foglalta össze a könyvművészet megújításainak elveit a műhelymunka keretei között, 1920-tól pedig hozzálátott igényes kiadói programjának megvalósításához.

A tipográfus Kner, a könyvdíszítő, -tervező Kozma mellett Király György irodalomtörténész, szerkesztő érdeme, hogy a kis vidéki kiadó országra szóló, sőt nemzetközileg elismert könyvkultúrát teremtett. Első közös munkájuk 1920-ban a *Három csepke könyvek* volt. A késő reneszánsz és barokk irodalmához illeszkednek a magyar tipográfia hagyományából merítő

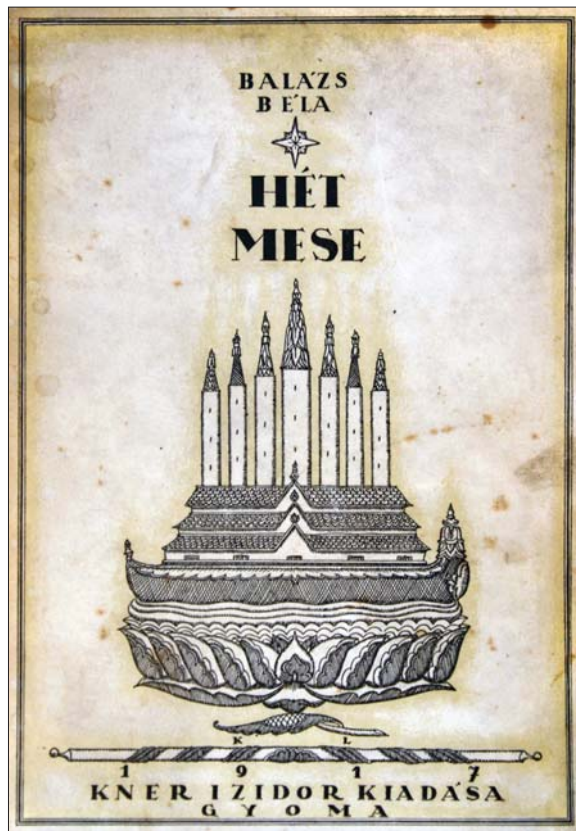
→
Kozma Lajos:
Könyvdíszek
Balázs Béla Hét mese
című kötetéhez
(Gyoma, 1917/1918/) /
Lajos Kozma:
Book decorations for
the volume *Seven Tales*
by Béla Balázs
(Gyoma, 1917/1918/)
magántulajdon /
private collection
 [21,5x15 cm]

illusztrációk és könyvdíszek. E kiadványokat követték a magyar és külföldi szépirodalmi művek sorozatai, a teljes tipográfiai megújulást jelentő *Kner Klasszikusok*, valamint a *Monumenta Literarum* kötetei.

A funkcionális tipográfiai stílus a két világháború között teljessé vált ki. A változás az egyszerűség és célszerűség jegyében zajlott: világos betűformákat alkalmaztak, ésszerűen tagolt szövegkompozíciókat alkottak. Jól olvasható szövegek, gondosan megkomponált oldalak, nemes margóarányok, tipográfiai díszítmények, áttekinthető, szigorú rend jellemzi e műveket – az anyagszerűség és harmónia jegyében.

Knerék rövid, a rokokó tipográfiáját idéző kísérlet után 1928-ban a Bodoni antikvát⁷ kezdték használni, és a klasszicista tipográfia felé fordultak. Ezt az ízlést képviseli *Az örök Goethe* három kötete, amely 1932-ben jelent meg.

Kner Imre könyvkiadói tevékenységének sikeres-

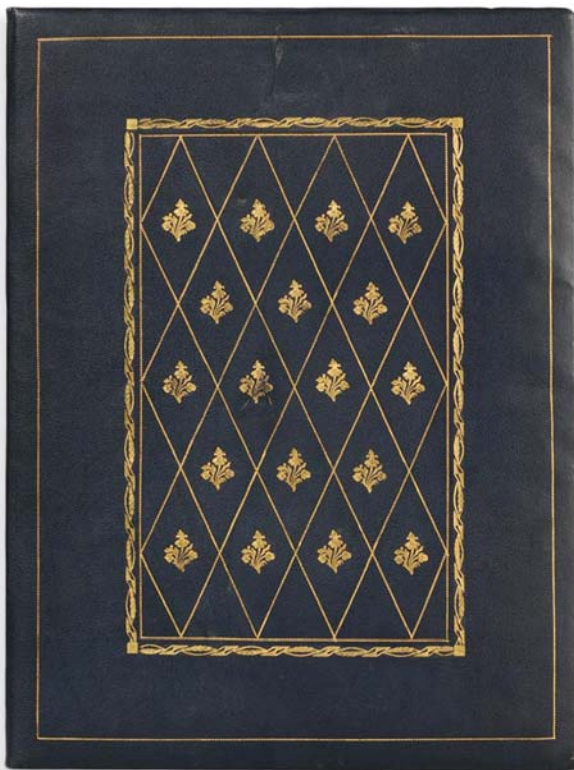
Fotó: Csahy Tünde

sege nemcsak szakmai tudásának köszönhető, hanem széles látókörének, nyitottságának. Kapcsolatban volt a kor több kitűnő alkotójával, a szellemi életet meghatározó gondolkodókkal, csoportokkal: így a Vasárnapi Körrel⁸ (többek között Balázs Bélával, Lesznai Annával, Lukács Györggyel), a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumával,⁹ de Bartók Bélával, Kodály Zoltánnal is. Levelezése bizonyítja sokoldalúságát, és azt a fajta szellemi igényességet, amely nélkül nem teremthetett volna magas szintű könyvkultúrát.

Külföldi kapcsolatai szintén szerteágazóak voltak. Elsősorban német nyelvterületen övezte elismerés, 1927-ben a német könyvművészek egyesületének levelező tagjává választották. Részt vett a lipcsei első könyvművészeti kiállításon, 1928-ban pedig Kölnben a Nyomdatulajdonosok Nemzetközi Kongresszusán

Kner Erzsébet:
Könyvkötés
gróf Bethlen István
díszpolgári oklevele
(1926) számára /
Erzsébet Kner:
Bookbinding for the
certificate of honorary
citizenship granted
to Count István Bethlen
by several settlements
(1926)

[1927] *bőr; aranyozott*
díszítés (Iparművészeti Múzeum,
Budapest) / leather;
gilded decoration
(Museum of Applied
Arts, Budapest)
 [43x33 cm]

tartott előadást. 1931-ben a párizsi nemzetközi könyvművészeti kiállításon szervezte a magyar szekciót.

A Magyar Könyv- és Reklámművészek Egyesületének alelnöke volt. Az 1931-ben megjelent *Nyolc levél a reklámról* a modern reklámtipográfia terén jelentett újdonságot. 1937-ben Budapesten tartották a Nyomdatulajdonosok Nemzetközi Kongresszusát, ahol szintén előadott, a Műcsarnokban rendezett nyomdászati kiállítás szervezésében pedig aktív szerepet töltött be.

1938-ban az első zsidótörvény életbelépését követően Kner Imre valamennyi tisztségéről lemondott. Nemcsak gazdasági, társadalmi pozícióját veszélyeztette a növekvő antiszemitizmus, majd a nyilasuralom, hanem a család életét, létét is. Kner Endre Voronyezsnél eltűnt, Imrét deportálták, gyalogmenetben lelőtték, édesanyja és felesége soha nem tért vissza

Auschwitzből. Kner Imre fia, Mihály 1945 végén öngyilkos lett, testvére, Zsuzsa túlélvén a borzalmat, Budapesten maradt. Albert 1939-től kint élve, sikeres pályát futott be Amerikában, akárcsak később Erzsébet, aki könyvkötő műhelyt alapított. A kneri hagyományt idehaza Haiman György vitte tovább.

HORVÁTH HILDA
művészettörténész

Jegyzetek

1. Jaschik Álmos (1885–1950) iparművész, pedagógus. Könyvkötéseket tervezett, grafikai munkák sokaságát alkotta, díszletterveket készített és az első magyar animációs filmet. Magániskolájában elsősorban az ornamentikatervezésre helyezte a hangsúlyt.
2. Hugo Steiner-Prag (1880–1945) cseh származású díszlettervező, pedagógus, grafikus; főként illusztrációi és ex librisei ismertek. Évekig a lipcsei Nemzetközi Könyvkiállítások elnöke volt, és német könyvbemutatók szervezője.
3. Geiger Richárd (1870–1945) festő, grafikus. Zsáner- és tájképeivel több ízben szerepelt a Műcsarnok és a Nemzeti Szalon tárlatain. Grafikusként plakátokat, báli meghívókat, képeslapokat, könyvdíszeket és ex librist tervezett.
4. William Morris (1834–1896) angol festő, iparművész, építész, író, költő, teoretikus által alapított nyomda, 1891-től 1898-ig állt fenn. Morris minden könyvet önálló műalkotásnak tekintett, célja: műhelymunkával szép könyveket előállítani. Kizárólag kézzel készített papírt használt, és a betűk olvashatósága mellett fontosnak tartotta az oldalpárok díszítését, arányait, az illusztrációk és betűk egységét, magas színvonalú művészi kivitelezését.
5. Örkényi István (1886–1949) festő, grafikus, iparművész. Tanár a budapesti Iparművészeti Iskolán, majd az Iparrajziskola textil osztályán.
6. Divéky József (1887–1951) grafikus, Bécsben, Zürichben, Brüsszelben tanult, dolgozott; sokáig Svájcban élt. A Wiener Werkstätte egyik jelentős képeslaptervezője. Illusztrációkat, ex libriseket készített.
7. Giambattista Bodoni (1740–1813) olasz nyomdász és betűmetsző betűtípusa, a vékony és vastag vonalak ritmikus váltakozása jellemzi. Bodoni kiadványainak harmóniája – a megfelelő betűtípus mellett – az oldalak nemes arányainak, a szigorú szerkezeti rendnek köszönhető.
8. Filozófiai, esztétikai kérdéseket megvitató európai rangú szellemi kör, baráti társaság, amely Lukács György és Balázs Béla köré szerveződve jött létre, az első világháború idején és a Tanácsköztársaság bukását követően a bécsi emigrációban is létezett. Több világhírűvé vált gondolkodó szellemi műhelye.
9. A szegedi értelmiségi fiatalok falukutató, irodalmi és művészeti csoportja, amely 1930-tól 1937-ig Buday György elnök vezetésével működött. Tagjai között volt Radnóti Miklós is.

Kozma Lajos: Könyvdíszek az Énekek énekéhez (Canticum canticorum), Monumenta Literarum I. sorozat 1. szám (Gyoma, 1921) / Lajos Kozma: Book decorations for the Song of Songs (Canticum canticorum), Monumenta Literarum, Series I. Issue 1 (Gyoma, 1921) magántulajdon / private collection [30x21,5 cm]

